

Första roten, tomt 4

Kvarteret Idogheten

Trettonde roten 1637–57

Vallgatan södra sida väster om Kungs-
porten

Sjätte roten 1657–70

Hans Fellbereder 1637: 3 mtl

Hans Bråckman (fällberedare) 1638: 3 mtl, 1639: 4 mtl

Hans Fällberedares änka R13 1640: 2 mtl, 1641: 3 mtl

Daniel Fällberedare R13 1656–75. Ej i M1676

Änkan i bakugnslängderna 1679–81

Det fanns flera Daniel Fällberedare i Göteborg vid denna tid, men det framgår av ett beslut den 29.1.1677 att det var *Daniel Brockman* (gift med *Anders Knutssons änka*), som ägde denna gård. Då bestämdes det nämligen att *Knut Andersson*, *Lorentz Brandt* och *Oluf Larsson skräddare* skulle värdera framlidne Daniel Brockmans gård på Vallgatan. Daniel Brockman, som var född omkring 1627 begravdes den 20.10.1676. Han nämns som vitgarvare eller fällberedare och var gift två gånger. Första äktenskapet ingick han 1.10.1656 med *Barbro Knutsen* (begravd 27.5.1668). En dotter i detta gifte *Sidonia* (döpt 25.2.1666, död 1707) gifte sig 7.7.1689 med *hattmakare Melchior Graff* (född 1660, död 1718).

Daniel Brockmans andra hustru (vigsel 30.4.1672) var *slaktare Christoffer Ungevitters* och *Elsabe Möllers* dotter *Elsebe Ungevitter*. Hon gifte den 11.9.1678 om sig med fällberedaren Michael Rokes, som omtalas här 1679–81.

Till barnen i Daniel Brockmans sista äktenskap hörde *Christina Brockman*, född 4.6.1674, begravd 15.4.1733. Hon gifte sig i tur och ordning med *sadelmakarna Hans Jacob Halbmeijer* (begr. 15.3.1719, hans tredje äktenskap), *Elias Feuerstein* (begr. 19.7.1721) och *Christoffer Fredric Dehio* (född 1699, begr. 22.8.1773).

Yngsta dottern *Elsebe Brockman* (döpt 15.12.1675, död 1747) gifte sig först med *sergeanten vid överste Sparfelts reg. Erik Falk* (född 1652, begr. 16.8.1720) och sedan med handl. *Marcus Clausen* (född 1687, död 1747).

Per Olufsson Cronans mineur

upptages för en tomt i M1676

Mårten vävare artillerihantlangare

1676–78

Måns Plåtenslagare

1666

Mikael Rokes fällberedare

1679–81 1 tomt

Fällberedaren Mikael Rokes gård vari avlidne *Christoffer Ungewitters änka Appollonia* var immitterad till 350 d smt värderades 1693 av *borgaren Jöns Persson, Jacob Prunck och murmästaren Petter Mellenberg* (EIIa:9, 24.10.1693). Denna värdering rör gården 3.70 på Kyrkogatan, dit Mikael Rokes flyttade under 1680-talet.

15.10.1694 klagade Mikael Rokes ämbetsbroder *Johan Schmidt* (EIIa:10) över att Mikael ”uthi långlig tidh alldeles gifiut sig här från staden och alldeles Transporterat sitt huushåld och hemvist här ifrån staden och lembnat migh uthi sticket med en odugelig Stamp”. Johan Schmidt hade kostat på den ett nytt wattenhjul med mera redan innan Mikael Rokes reste från staden. Trots detta ville inte Mikael Rokes betala sin del. Enligt Johan Schmidt borde ämbetsbrodern *Esbjörn Månsson* få övertaga Mikael's halva del av stampen.

Det är inte uteslutet att Mikael Rokes var släkt till sal. rådman Paul Rokes, av vars barn arvemedel Mikael Rokes på *Christoffer Ungewitters caution* fick låna pengar genom deras förmyndare *Herwegh* (EIIa:10, 12.3.1694).

Som ägare för denna tomt på Vallgatan (som i Wilhelm Bergs tomtägarehistoria kallas nr 3½–4, halva tomten) har 1696–98 på okänt sätt inträtt *Staffan Olsson sinkelmakare*.

Gården omfattade ½ tomt 1696.

Staffan Olsson var död den 15.3.1698 ty då omtalas det i magistratsprotokollen att hans änka tillsammans med *Ambjörn hattmakare* hade gått i caution för (grannen) *tullskrivaren Assmund Nilssons änka*. Staffan Olssons änka *Margareta Toresdotter* avvittrade 1701 (bou 1701:63) deras enda barn *Gunilla Staffansdotter* inför sitt omgifte med *fällberedaren Anders Persson*.

Den 6.1.1703 utsåg den 19-åriga *Gunla Staffansdotter* sin styvfader fällberedaren *Anders Persson* till fullmäktig att utkräva löst och fast av hennes arv efter sin farmoder *matronan Ingeborg Biördsdotter*, sedan hon i brev från Herr *Anders Eriksson i Eksjö* fått veta att farmodern var död.

Någon gång i början av 1720-talet, ev. i samband med den stora branden 1721, nedbrann husen på tomten och enligt en uppgift kom någon återuppbyggnad icke till stånd förrän omkring trettio år senare. I oktober 1726 såldes *Anders sämskmakares* tomt på Vallgatan till *bagaren Johan Norling* för 94 d smt. Redan 1717, då *Anders Pehrssons* hustru kallas *Margareta Torkelsdotter* (ej *Toresdotter*) betecknas *Anders Pehrsson* fällberedare vara av ”slätta villkor”.

Öster om Staffan sinkelmakares tomt låg en annan hel tomt, som väl ursprungligen tillsammans med sinkelmakarens utgjort *Daniel fällberedares* fastighet. Det är okänt, vem som ägt den hela tomten under mellanperioden men *snickarmästare Sven Hall* pantsatte 15.9.1722 en gård, som angavs ligga mellan *vinförlåtarens* (d.v.s. *Lars Hanssons*) tomt i öster och *Anders fällberedares* i väster. I hans verkstad arbetade 1723 *gesällen Petter Ömke* (burskap som mästare 25.9.1733, bosatt 1.37 1730 och ff.) och *läredrängen Anders Jonsson*. Efter hans död 1725 ägdes gården till 1729 av *Sven Halls* änka *Margareta Jaeger*, dotter av *bildhuggare Marcus Jaeger den äldre* och *Elisabeth Rosenroedt*. Hon hade 1686 gift sig en första gång med *snickaren Johan Martin Zimmerman* och gifte sig 21.7.1717 med *Sven Hall*. Hon kvarbodde här 1725 som ”snickaren *Sven Halls* änka utan verkstad”.

1730 kallas denna gård för *stadsbefallningsman Olof Aurells* gård. Denne berättade sig i nov. 1718 på fjärde året ha varit ombetrodd stadens räntor och uppbörd av *Sävedals härad*. Det hade varit arbetsamt, varför han begärde att få inträda i någon stadens vakans.

Om *borgaren Börge Wetterström*, som 1731 var skriven som bosatt 1.4 och fick burskap 16.3.1725, vet man att han brukade trähandel. Omkring 1745 var han arresterad på grund av stöld hos *Olof Wengren*. Flera av hans vänner gick i caution för hans frisläppande, t.ex. *trädgårdsmästaren Gustaf Åhman*, *Gustaf Ahlgren*, *snickaren Erik Ahlquist* och *hamnfogden Martin G. Weber*.

Brandmästaren Nils Apelberg köpte 3.2.1731 av Olof Aurell hus och gård på Vallgatan beläget mellan borgaren Anders Haraldsson på östra och besökaren Gräsbergs tomt på västra. Köpesumman hade han delvis skaffat sig genom att låna 200 d smt av *justitieborgmästare Tellanders änka fru Caisa Seth*, varför han pantsatte gården till henne. Men gården kostade 800 d smt. – 1737 hade Nils Apelberg övertagit även den av Johan Norling efter Anders Pehrsson övertagna tomten. Nils Apelberg tycks ha varit en energisk brandmästare. Av hans hand har vi ett flertal skrivelser med förslag till åtgärder för att befordra brandsäkerheten.

Två halva tomter tillhörande 1.5 inköpte Nils Apelberg också 1735 och 1742. Till magistraten skrev Nils Apelberg 1762 (EIIb:101, 5.11.1762), att han redan hade uppnått 70 års ålder. Han hade därför funnit sig föranlåten att nästförleden sommar tillsammans med sin hustru *Margareta* sälja sin mitt på Stampen belägna tobaksplantage till *Berendt Söderström*. Han uppsade burskapet som han innehåft sedan 27.10.1722, då han antogs som timmerman. 8.4.1751 kunde *klädesvävaren Mäster Zacharias Fröse* uppbjuda borgaren Nils Apelbergs av likviditetskommissarien Olof Aurell köpta gård som Fröse tillhandlat sig den 14 febr. s. å. för 1 850 d smt.

Gården angavs nu vara belägen mellan borgaren Anders Haraldsson å östra och stadens Barnhus å västra sidan. Som framgår av Fröses uppbud den 9.8.1762 av Barnhuset, som han köpt för 300 d smt 6.9.1759, så omfattade det första köpet 1751 en bredvid Apelbergs hus och gård liggande halv tomt (Anders Persson fällberedares gamla?): ”Sedan fabrikören och klädesvävaren Zacharias Fröse den 14.2.1751 av borgaren Nils Apelberg och dess hustru Margareta A. för 1850 d smt köpt samt den 8 april, 6 maj och 3 juni berörda år lagligen uppbjuda låtit dess på Vallgatan belägna hus och gård tillika med en därintill gränsande halv tomt, så haver han enligt resp. herrar Barnhus Curatorer och föreståndare den 6.9.1659 utfärdade köpebrev av Barnhuset här i staden för 300 d smt köpt andra hälften av tomten, som är belägen näst intill f.d. handelsman Johan Borgström eller numera överskulden Nicolaus Blomsterdahls gård å västra sidan hållandes numera hela denna tomt i bredden till Vallgatan 37 fot och i längden åt Reparebanan 70 fot Sveriges mått. 1 uppbud.”

Den nye ägaren av 1.4 klädesvävare Zacharias Fröse var, sedan ett antal år, mästare vid Niclas och Martin Sandbergs klädesfabrik till vilken dessa bröder hade fått privilegium år 1740. Fröse var t.o.m. så betrodd att han var adjungerad i hallrätten. Martin Sandberg var fr.o.m. 1750 ensam ägare av fabriken om vilken man kan läsa i Bodman (GÄI:129–37). Till Zacharias Fröse hade Martin Sandberg bl.a. överlämnat vården och uppfostran av Sandbergs styvson *Samuel Bernhard Liedgren*, som antogs så småningom vara lämplig att övertaga den Sandbergska fabriken. Bodman beskriver, hur Martin Sandberg 1758 själv måste nedlägga fem av sina vävstolar i brist av nödiga arbetare till ”Skrubling, Kardning och spinning”, vilket var samma år som Zacharias Fröse hänvisande till sitt ställning som mästare i den Sandbergska fabriken, sökte privilegium att anlägga egen klädesfabrik. Sandberg (död 1759) framhöll enligt Bodman (a.a. s. 133) i sitt yttrande över Fröses ansökan, att han genom Fröses förvållande lidit stor skada och förlust. Trots Sandbergs protest och trots kommerskollegii tvekan på grund av bristen på spånad erhöll Fröse sitt privilegium den 11.4.1759. (Bodman a.a. 143–44) och lyckades de första åren med sina avsikter. Med 3 vävstolar sysselsatte han ett 40-tal arbetare och nådde 1762 den aktningvärda produktionen av 23 000 d smt. 1760 berättade sig klädesfabrikören Zacharias Fröse vara sinnad att upp-

rätta en stampkvarn eller en s. k. valkkvarn på en Partille kyrka tillhörig och av församlingen Fröse upplåten plats på norra sidan ån mellan östra och västra kyrkogårdsmurarna, Jordfallet kallat (Sävedalens tingsrätt 26.2.1760, EIIb:97, 5.5.1760).

1760-talet var ett kritiskt år för den göteborgska klädesindustrin, vilket Fröse fick känna av. Våren 1764 begärde Fredrik August Rex inteckning (EIIb:108) i klädesfabrikören mästare Zacharias Fröses fabrik och hus på Vallgatan för [oklart i manuskriptet] 4 444 777 d 13 öre smt skuld.

Det dröjde inte länge förrän Fröses kreditorer bl.a. Sjömanshusdirektionen genom Erik Schallin (7.9.1765, EIIb:115) begärde utmätning inte bara på hans utan också på hans cautionister gördelmakaren Carl August Bergs och sadelmakareälderman Anders Edbergs egendom De svarade tillsammans för 3 000 d smt.

Även slaktarälderman Johan Eichler drabbades som cautionist av Fröses ekonomiska kollaps. Sammanlagt var Fröse skyldig sina kreditorer 12 800 d smt. Utom sjömanshusdirektionen var dessa i främsta rummet

Vinhandlare Johan Georg Janssens sterbhus,

fru Anna Maria Lauterbach,

Johan Scott och Johan Hindr. Ölish. I sammanhanget omtalas Fröses hustru Magdalena.

Situationen räddades till en början av att Fröse lyckades finna en förläggare i ”stadens fabriksförläggare par preferens den vittomfattande Johan Schutz” (Bodman a.a. s. 144).

I augusti 1666 skrev Zacharias Fröse, att han hade måst avstå all sin egendom åt borgenärerna. Han ansåg sig dock icke behöva avflytta med hustru och barn från gården så länge ingen annan ägare till gården tillkommit genom inrop (EIIb:117, 15.8.1766).

I Göteborgske Spionen för lördagen den 27.9.1766 står följande: ”Den 14 Oct kommer på Stadens auktionskammare, under up- och afslag, at försäljas klädesfabrikören Fröses på Wallgatan belägna hus och gård; den hogade härtill behagade förut göra sig vidare om beskaffenheten häraf underrättade.”

12.3.1767 transporterades Fröses privilegium på handelsmannen (också kallad fabrikören) Johan Schutz. Före 1770 hade också gården övergått i Johan Schutz ägo, där den förblev åtminstone till 1790.

Zacharias Fröse stannade kvar som mästare vid fabriken, vars drift fortsattes till 1787. Åren 1768–71 ökade produktionen till mer än 25 000 d smt och ett 50-tal arbetare sysselsattes men sedan avtynade den.

År 1800 och vid branden 1802 tillhörde gården *kämnärrätts (el. auditör-)notarien Gustaf Militz B-son* (uppbud 9.9.1799): där bodde också *hökaren Jöns Svensson*. Liksom 1.5 hade den före 1807 övertagits av *murmästaren Otto Gammelín* (uppbud 14.4.1806).

Senare uppbud av 1.4

Se 1.5.